

Наукылан пуымо ылыш.

Иванов Иван Григорьевич – Марий Эл Республикын сулло шанчыенже, тўвыра да образований лўмлө пашаенже. Тудын лўмжө Россий Федерацийын шанче да туныктымо пашаште кумдан пале, пытартыш лучко ий жапыште финно-угор йылмышанчыште ик эн почетан верым налын шоген. Уло пашаже кызытсе **сылнымут** литератур историй, фонетике, лексике, орфографий, топонимике, диалектологий, этимологий да стилистике проблемым шымлымашке виктаралтын. Тудо йылмышанчын кажне областьшыкыже пеш кугу надырым пыштен, тыге марий да финно-угор йылмышанчым у кўкшытыш нөлталын. Тудо 28 книгам возен: монографий, вуз учебник, туныктышо да студент-влаклан учебно-методический пособий-влакым, да тыгак 350 утла публикацийже уло. Нунын коклаште статья, отзыв, шонкалымашан статья, рецензий да очерк-влак ятыр.

Иванов Иван Григорьевич – филологий шанче доктор (1975), профессор (1981), гуманитар шанче Академийын член (академик, 1994), Россий Федерацийын высший школын сулло пашаенже (2002), Марий АССР шанчын сулло пашаенже (1979), Финно-угор обществен йот-эл членже (1983, Финляндий), Эстон Республикын нылымше степенян Марьямаан Ырес орденын кавалерже (2006).

Иван Григорьевич 15 ага (май) 1935 ий Марий АССР Куженер район **Чодрая** л ялеш кресаньык ешыште шочын. Тудын йоча пагытше сар жапыште эртен, садланак изинек тудо ылышын шере-кочыжым шижын шуктен.

Неле жапыште ылышыже эртен гынат, Иван Григорьевич эн ончыч Нурсола тўналтыш школышто, варажым Кугуцаранур шымияш школышто шинчымашым поген. Тиде школым тунем пытарымек, У Торъял педагогический училищыште тунеммым шуарен. Куженер районын школлаштыже 2 ий пашам ыштен. Варажым Н. К. Крупская лўмеш Марий Кугыжаныш педагогический институтыш тунемаш пура.

Н. К. Крупская лўмеш Марий Кугыжаныш Педагогический институтын историко-филологический факультетыштыже тунемме жапыштыже (1955-1960 ийлаште) шуко тўрлө пашам ыштен шоген: мер пашаште, Казахстанын целинный мландым нөлтымаште тыршен, тунеммаштат киен кодын огыл. Тиде жапыште факультетыште кумдан палыме тыгай педагог-влак туныктеныт: Т. Г. Апатеева, З. Ф. Барцева, Ф. И. Гордеев, Д. И. Козьмина, М. Н. Лебедева, Г. С. Патрушев, Н. Т. Пенгитов, С. Я. Черных, В. И. Юшков да моло. Мутат уке, нуно И. Г. Ивановын ончыкылык ылыш корным

ойырымылан изи огыл верым налын шогенйт. Эше студент годымак тудо марий йылме дек шўмангын.

Институт деч вара самырык специалист икмыняр жап республикысе «Рвезе коммунист» самырык-влаклан газетын редекцийыштыже пашам ышта. Варажым тудым В. М. Васильев лўмеш йылмын, литературын да историйын Марий научно-исследовательский институтыш йылме секторын изирак шанче пашаенлан ўжыт. Тидыжак йылме шымлызе лияш таратен.

Наука корныш лекташ шоньмаш тудым Тарту кугыжаныш университетыш (1961-1964) конда. Ту жаплан тиде университет Совет Союзышто финно-угроведенийын рўдыжō лийын. Тыште, Эстонийыште, Иван Григорьевич шке шочмо йылмыжым шымлымаш предмет семын йōратен шында, марий йылмым вес шинча дене ужаш тўнгалеш, ик эн тўным умыла: йылмынам кутырышо семын гына огыл ужман, а патриотла да аралышыла перегыман, аралыман. Иктешлымаш семын 1969 ийыште аспирантурышто «Марий йылмын тоншай говорын фонетикыже» темылан кандидатлык диссертацийым арален.

1966 ий гыч И. Г. Иванов МарНИИ-ште кугурак шанче пашаен лиеш, йылме секторым вуйлаташ тўнгалеш. Тиде жапыште тудо науко пашаш чот келгемеш, марий йылмын йўдвел-касвелнаречий шымлымашым ончыко шуя. Г. М. Тужаров дене пырля «Марийские диалекты» серийын икымше кок выпускым луктыт – монографийым «Северо-западное наречие марийского языка» (1970) да «Словарь северо-западного наречия марийского языка» (1971). Тыгак тудо диалектологий, лексика да возыктышын историйже нерген статьялам воза: «К вопросу о происхождении тоншаевских марийцев» (1967), «Ударение в тоншаевском говоре марийского языка» (1967), «Марийские лексические заимствования в русских говорах Вятского говора» (1969) да моло.

1975 ий гыч кўшыл школла дене шке пашажым кылда, чын ойлаш гын, Марий Кугыжаныш университет дене, икымше кечыла гычак историко-филологический факультетын илышыш чулымын ушналтеш. Факультетын деканже семын (1977-1988) студент да преподаватель-влакын учебно-методический да научно-исследовательский пашаштым виктарен; тўшкаешым (коллективым) диалектологий, фольклор, этнографий материалым поген шогаш; тунемме программым, марий йылме да литература дене занятий-влакым эртарыме учебный да методический пособий-влакым возаш кумылан ден. Тудын вуйлатымашыж дене факультет йол ўмбака пенгыдын шогалын, квалификациян кадр дене погынен. Тудо марий филологий (1975-1990) да марий йылме (2000-2005) кафедре-влакын

вуйлатышыже лийын. 2005 ий гыч марий йылме кафедрын профессоржо, а 2010 ий гыч пытартыш кече марте Марий кугыжаныш университетысе Финн-угор институтын директорын шанче паша дене алмаштышыжлан пашам ыштен. 1994-2000 ийлаште совместительстве дене Марий образований институтысо марий филологий да культурологий кафедрын вуйлатышыже лийын.

Марий орфографийым саемдымаште Иван Григорьевичын надырже кугу, 1992 ийысе «Орфографический словарьын» шанче редакторжо лийын, 2003 ийысе вашталтше орфографийын проектым ямдылымаште да редактироватлымаште тыршен. Профессор марий йылмын фонетике могыржым возымаште ончыктымылан шоген. Алфавит да орфографий йодышла дене кылдалтше шуко статьям серен: «Этапы развития марийской графики и орфографии» (1975), «Марийский язык. Совершенствование алфавита и орфографии» (1982), «Латинизация марийского алфавита» (1971), «О новой орфографии марийского языка» (1989), «Новый орфографический словарь» (1992), «О сложных словах» (1994), «О некоторых особенностях употребления согласных в марийском языке» (1996), «Какой алфавит более подходит для марийского языка» (1999) да моло.

Профессор И. Г. Иванов марий йылмын лексике йодышлажым келгын шымлен. Тудо «Русско-марийский словарь» (1966), «Словарь синонимов марийского языка» (1975), шуко томан «Словарь марийского языка» книга-влакын ик авторжо, «Словарь новых слов марийского языка» (2001), «Словарь лингвистических терминов марийского языка» (2004) мутерлан авторжо лийын. Тиде проблеме дене кылдалтше шуко тўрлő статьялам ончыкташ лиш: «Марийские лексические заимствования в русских говорах Вятского края» (1969), «Вопрос о пуризме в марийском языкознании» (1975), «Топонимические этюды» (1978), «Еще раз об этнониме черемис» (1978), «Нужно ли обогащать лексику в современное время» (1989), «Нужно вернуть забытые слова» (1989), «Проблемы обогащения лексики марийского литературного языка на современном этапе» (1993), «К проблеме формирования терминологической лексики марийского языка» (2003) да тулеч моло.

Тудын пашаже кумдан кангашалтын да тўнямбал финно-угровед-влакын конгресслаште чынлалтын (Таллинн, 1970; Будапешт, 1975; Турку, 1980; Дебрецен, 1990; Ювяскюля, 1995; Тарту, 2000; Йошкар-Ола, 2005), да тыгак тўнямбал, российысе, регионкокласе, республикысе, вузын научный да научно-практический конференциялаштыже ончалтыныт.

Шанчызе кугу научно-организационный пашам эртарен. Тудо Марий Кугыжаныш университетын финно-угор йылмыла дене докторский диссертацийым аралыме диссертационный советын членже лийын, аспирант-влакым чеслын поген шоген. Иван Григорьевич шуко тўрлө ученый ушем-влакын, тўрлө научный комиссий-влакын, тўнямбалсе научный «LingvisticaUralica»журналын (Таллинн) да уло россияысе «Финно-Угроведение» (Йошкар-Ола) журналын членже лийын.

Иван Григорьевич шуко жапым мер пашалан ойырен. Тудо «Марий ушем» калык толкынын ик организаторжо, Марий Мер Кангашын активистше лийын. Тудын инициативыже да талын тыршымыже почеш ынде мыняр ий почела «Марий тиште кече» Марий Эл Республикын официальный кугыжаныш пайрем семын пайлемдалтеш.

И. Г. Иванов тошло (целеустремленный), шке шанче пашаштыже чыла радамлыше, пашам ыштен кертше, у творческий шонымашан да планан шанчызе лийын. Марий калыкын, культурын патриотшо семын Марий Эл Республикысе да уло финно-угор тўня шанчын, тўвыран виянмаштышт надырже серыпле.

В. Т. Михайлов, канд. пед. наук,
доцент каф. финно-угорской лит.
и фольклора ГОУВПО «Марийский
государственный университет».

Финно-Угор тўняште кумдан палыме йылме шанчызе.

Марий йылмын виянг да вашталт толмыжым шымлымаште И. Г. Ивановын верже пеш кугу. Тўнг творчество пашалаже лач тиде туравеллык (направлений) дене кылдалтын. «История марийского литературного языка» (Йошкар-Ола, 1975) – тиде эре цитироватлалтме произведений. Тушто автор марий литератур йылмын виянгме периодлан анализым гына огыл, но тыгак тудлан келшен толшо аклымашым пуэн. Пытаргыш лучко ийлаште Иван Григорьевич утларак виян научный пашаш келгемын улмаш. Шочмо йылмын виянгаш кўлмө да кузе виянгын кертмыже нерген тудо почела-почела шке статьялажым серен (К проблеме формирования терминологической системы марийского языка // Вопросы терминологии в финно-угорских языках Российской Федерации = Terminology issues in the Finno-ugric languages of the Russian Federation / Terminologia et Corpora II, Szombathely, 2003. С. 31-39; «Языковые проблемы марийского народа в начале третьего тысячелетия». Specimina Sibirica XXII, Szombathely, 2005). Тудын идейже тўнямбал литератур йылмын виянгме проблеме шонымаш дене кельштаралтын. Тыгак профессор Иванов шкенжын теоретический изложенийлаштыже йылме факторым гына огыл, тыгак психологический факторым шотыш налын.

Тудын теорий пашан лектышыже практикыште койын. Шукерте огыл тудо марий йылмын у мут-влак мутерым савыктен луктын, кудыжым диалектла гыч кўсынлымө мут-влак кўшеш гына огыл пойдарен, но тудым марий йылмын законжо, мут ышталтмаш правилже почеш оккўл кўсынлымө мутлам у шомак дене алмаштен.

Лингвистический мутерын шуко терминже-влакым ончал лекмаште теве мом палемдаш лиш: нуным шочыктымек, автор образностьым, терминим иканаште умылен моштымашым кучылтын. Теве икмыняр пример:

- 1) марий вариантыште пространством ончыктышо падежлаште вигак нунын функцийышт палдырнен, мутлан, *латив* «кушко-вочмык»; *локатив* «кушто-вочмык»; *аблатив* «кушеч-вочмык», *верыште* «местный падеж», *верышке* «направительный падеж», *вереш* «обстоятельный падеж» да тулеч моло.;
- 2) *деепричастие образа действия* «кузе лийме деепричастий»;
- 3) посна термин ышталтме годым шомакын функцийыштым ончыктышо суффиксым кучылтын, мутлан, *инфинитив* в значении *долженствования* «ман-инфинитив, шаш-инфинитив», или *абессив* «укемдыш»;

- 4) интернациональный термин-влакым кусарымаш: *препозиция* «ончылвер», *постпозиция* «поштеквер», *префикс* «мутончыл» да тулеч моло;
- 5) терминын семантикыжым иктешлышырак значенийым, руш да моло йылмылаштан улшым, тудо южгунам иземда, палдара, мутлан, *естественный язык* «айдеме йылме», *личное имя* «айдеме лӱм» да тулеч моло.

Южгунам Иван Григорьевич руш термин-влакым тугак коден (тыгай дек пурташ лиш, мутлан, кӱшнӧ каласыме терминым *деепричастие*; тиде группыш *занятой* шомакат пура). Моло случайыште ончыч руш йылме гыч кӱсынлымӧ формымак коден, мутлан, *литературная лексика/речь* «кнага мутвундо/ой» да тулеч моло.

И. Г. Ивановын идейже-влак профессиональный улыт, 1920-30-шо ийлан мут ышталтмаш традицийым ончыкыла шуен толыныт, тидыже йылмышанче дене шанче паша-влакым марий йылме дене возаш полша.

Пустаи, Янош. Известный в финно-угорском мире

Исследователь языка / Я. Пустаи // Достойный

сын марийского народа / мар. гос. ун-т; сост.

В. Т. Михайлов. – Йошкар-Ола, 2010. – С. 40-42.

Профессор И. Г. Ивановын

ильш да шанче пашаште тўн йыжынлаже.

Иван Григорьевич Иванов 15 май 1935 ий Марий АССР Куженер район Чодраял ялыштыже почын.

1942-1946 – Марий АССР Куженер район Нурсола тўналтыш школын тунемшыже.

1946-1949 – Марий АССР Кугу Царанур шымияш школын тунемшыже.

1949-1953 – Марий АССР У Торъял педагогический училищын студентше.

1953-1954 – Марий АССР Куженер район Токтайбеяк шымияш школын марий йылмын да литературын туныктышыжо.

1954-1955 – Марий АССР Куженер район Нурсола тўналтыш школын туныктышыжо.

1955-1960 – Н. К. Крупская лўмеш Марий Кугыжаныш педагогический институтын историко-филологический факультетын студентше.

1960-1961 – «Молодой коммунист» республике газетын сотрудникше.

1961 – МарНИИ-н младший научный сотрудник.

1961-1964 – Тарту олан (Эстония) Тарту кугыжаныш университетын аспирантше.

1964-1965 – Марий кнага издательствын художественный литература отделын редакторжо.

1965, май – Тарту (Эстония) «Фонетика тоншаевского говора марийского народа» кандидатлык диссертацийым арален.

1966-1975 – МарНИИ-н йылме секторын вуйлатышыже, старший научный сотрудник.

1973, январь – «За спасение утопающих» медаль дене палемдалтын.

1975, май – «Возникновение и развитие марийского литературного языка» докторлык диссертацийым арален, Тарту олаште (Эстоний).

1975-1992 – Марий Кугыжаныш Университетысе марий филологий кафедрын вуйлатышыже.

1977-1988 – Марий Кугыжаныш Университетысе историко-филологический факультетын деканже.

1979 – Марий АССР-ын наукин заслуженный деятельже чапым (званийым) пуэныт.

1983 – Финн-угор обществын йот членже (Финляндий).

1987, октябрь – «Ветеран труда» медаль дене палемдалтын.

1990 – М. Кастрен лүмеш обществын членже.

1993-2000 – Марий Кугыжаныш Университетысе марий филологий кафедрын профессоржо.

1994, декабрь – Гуманитарный шанче Академийын действительный членже (Санкт-Петербург).

2000-2006 – Марий Кугыжаныш Университетысе марий йылме кафедрын вуйлатышыже.

2002, январь – «Россий Федерацийысе кўшыл школын заслуженный пашаенже» чапым (званийым) пуымо.

2004 – Эстон Республикын нылымше класс «Крест Маарьямаа» орден дене палемдалтын.

2006 – Марий Кугыжаныш Университетысе марий йылме кафедрын профессоржо.

2006, октябрь – Марий кугыжаныш университетын Почетный профессоржо чапым (званийым) пуымо.

2009, ноябрь – «Йыван Кырла 1909 – 2009» шарнымаш медаль дене палемдалтын.